

Danish University Colleges

Det Fælles Pædagogiske Grundlag - fra dokument til realiseringstiltag i forvaltningen Delrapport 2, Allianceprojektet

Buus, Anne Mette; Koumaditis, Lise Jönsson; Rasch-Christensen, Andreas

Publication date:
2022

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Buus, A. M., Koumaditis, L. J., & Rasch-Christensen, A. (2022). *Det Fælles Pædagogiske Grundlag - fra dokument til realiseringstiltag i forvaltningen: Delrapport 2, Allianceprojektet*. VIA University College.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Download policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Find vejen frem
VIA University College

Det Fælles Pædagogiske Grundlag - fra dokument til realiseringstiltag i forvaltningen Delrapport 2 Allianceprojektet

Find vejen frem
VIA University College

Udarbejdet af:

Anne Mette Buus, Lise Jönsson Koumaditis og Andreas Rasch-Christensen
Forskningscenter for pædagogik og dannelse, VIA University College.

Udgivelsestidspunkt:

Oktober 2022

ISBN:

978-87-7298-998-3

Tak til BUPL Aarhus, FOA Aarhus, SOSU Østjylland og Børn og Unge i Aarhus Kommune for samarbejdet om Allianceprojektet.

INDHOLD

1	Allianceprojektet - Baggrund og formål	2
2	Introduktion: Det Fælles Pædagogiske Grundlag - fra dokument til realiseringstiltag i forvaltningen	3
3	Metode og teoretisk afsæt	3
4	Det Fælles Pædagogiske Grundlags netværk og translationer	6
5	Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en følgesvend	7
5.1	Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en aktør, der skaber sammenhæng	8

6	Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en forandrende aktør	11
6.1	En rammesætning af pædagogikken	11
6.2	Brud med tidligere forståelser og praksisformer?	13
6.3	Politisk og fagpolitisk indflydelse	14
6.4	Katalysator for samarbejde og udvikling	15

7	Opsamling og opmærksomhedspunkter	15
8	Litteratur	17

Det Fælles Pædagogiske Grundlag - fra dokument til realiseringstiltag i forvaltningen

---

1 Allianceprojektet – Baggrund og formål

I 2018 vedtog Folketinget Den Styrkede Pædagogiske Læreplan. Med denne ændring af Dagtilbudsloven blev der formuleret et pædagogisk grundlag, som skal præge forståelser og tilgange i alle dagtilbud i Danmark. I Aarhus Kommune udmøntede dette sig lokalt i formuleringen af et Fælles Pædagogisk Grundlag – et grundlag som er blevet til på baggrund af et samarbejde mellem rådmand for Børn og Unge, forvaltning i Børn og Unge, Dagtilbudslederforening, BUPL og FOA. Det Fælles Pædagogiske Grundlag skal udgøre det værdimæssige og faglige grundlag for det pædagogiske arbejde i dagtilbud i kommunen og får dermed indflydelse på, hvordan dagtilbuddene lokalt udarbejder den pædagogiske læreplan og udvikler den pædagogiske praksis.

Aktørerne bag Det Fælles Pædagogiske Grundlag for Aarhus Kommune gik i efteråret 2019 sammen med VIA University College og SOSU Østjylland, der uddanner og efteruddanner pædagogisk personale i dagtilbud. Der blev lavet en alliance, der skal arbejde sammen om at understøtte realiseringen af Det Fælles Pædagogiske Grundlag. Som et centralt initiativ for alliancen blev der formuleret et forsknings- og udviklingsprojekt, der følger realiseringen af det pædagogiske grundlag og den alliance, som har ambitioner om at arbejde sammen herom.

Projektet har følgende forskningsspørgsmål:

- Hvordan etableres Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en specifik translation af Den Styrkede Pædagogiske Læreplan?
- Hvordan translateres Det Fælles Pædagogiske Grundlag i processen fra dokument til realiseringstiltag?
- Hvordan kan pædagogisk personale bringe deres faglighed i spil og udvikle pædagogisk praksis med afsæt i Det Fælles Pædagogiske Grundlag?
- Hvilken betydning har det for realiseringen af Det Fælles Pædagogiske Grundlag, at interessenter på dagtilbudsområdet samarbejder herom?
- Hvordan tematiseres dagtilbudspædagogik i forbindelser til Det Fælles Pædagogiske Grundlag?

Forsknings- og udviklingsprojektet strækker sig over en fire-årig periode; fra januar 2020 til december 2023 og er organiseret i fire moduler. Modul 1, 2, og 4 beskæftiger sig hovedsageligt med forskningsmæssige perspektiver, mens modul 3 både har et forsknings- og udviklingsfokus:

- Modul 1. Det Fælles Pædagogiske Grundlag – fra idé til dokument
- Modul 2. Det Fælles Pædagogiske Grundlag – fra dokument til realiseringstiltag i forvaltningen
- Modul 3. Det Fælles Pædagogiske Grundlag – fra pædagogisk viden og erfaring til udvikling af praksis
- Modul 4. Alliancen – en ny form for samarbejde om styring og faglighed

---

2 Introduktion: Det Fælles Pædagogiske Grundlag – fra dokument til realiseringstiltag i forvaltningen

I Modul 2 undersøger vi, hvordan Det Fælles Pædagogiske Grundlag går fra dokument til konkrete realiseringstiltag. Modulet følger op på modul 1, hvor vi har fokus på Det Fælles Pædagogiske Grundlag fra idé til dokument, og hvor vi konkluderer, at Det Fælles Pædagogiske Grundlag konstitueres i forbindelser til og mellem nationale og lokale dokumenter, forvaltningen i Børn og Unge, BUPL, FOA, rådmanden og Dagtilbudslederforeningen – og at grundlaget i disse forbindelser tildeles en værdi og en handlekraft, der gør, at Det Fælles Pædagogiske Grundlag kan karakteriseres som en stærk aktør.

Modul 2 har fokus på, hvordan grundlaget stabiliseres og tildeles handlekraft i forvaltningen i Børn og Unge. Modulet vil også give et første indblik i translationer blandt dagtilbudsledelse, pædagogisk ledelse og pædagogisk personale, men de primære analyser af Det Fælles Pædagogiske Grundlags translationer i pædagogisk praksis vil blive udfoldet i relation til modul 3.

Undersøgelsesspørgsmålene i modul 2 er:

- Hvordan translaterer Det Fælles Pædagogiske Grundlag fra dokument til realiseringstiltag i forvaltningen i Børn og Unge?
- Hvordan tildeles Det Fælles Pædagogiske Grundlag handlekraft?
- Til hvad og til hvem tildeler Det Fælles Pædagogiske Grundlag handlekraft?

---

3 Metode og teoretisk afsæt

Modul 2 bygger på en række empiriske kilder, der på hver deres måde kaster lys over de mange sammenhænge, Det Fælles Pædagogiske Grundlag indgår i, og hvordan grundlaget i disse sammenhænge tildeles og tildeler handlekraft. Vi har ikke kunnet identificere arrangementer eller initiativer, hvor Det Fælles Pædagogiske Grundlag alene er omdrejningspunkt. Derimod indgår grundlaget i en lang række sammenhænge, hvor det er i spil som en del af de politikker og initiativer, dagtilbud arbejder med i Aarhus Kommune. Metodisk har dette betydet, at vi bredt har eftersøgt sammenhænge, hvor Det Fælles Pædagogiske Grundlag indgår. Vores empiri afspejler dette og består af følgende:

Semi-strukturerede interviews med:

- 2 konsulenter fra forvaltningen i Børn og Unge
- 3 distriktskonsulenter fra forvaltningen i Børn og Unge, der blandt andet rådgiver dagtilbudsledelsen vedrørende pædagogik og ledelse

Disse interviews er suppleret med en række uformelle samtaler med konsulent i forvaltningen for Børn og Unge.

Dokumenter fra forvaltningen i Børn og Unge. Disse er alle indsamlet løbende indtil foråret 2021:

- Møderække og kurser for faglige fyrtårne og ledere, Stærkere Læringsfællesskaber
- Pressemeddelelser
- LinkedIn opslag
- Mails med kommunikation om grundlaget
- De 12 pædagogiske mål
- Procesevalueringsværktøj inklusiv vejledning
- Skabelon til pædagogisk læreplan
- Ugepakkeindlæg til dagtilbudslederne
- Grundoplæg og pixiudgave, oplæg til bestyrelser om Den Styrkede Pædagogiske Læreplan
- Program, oplæg til kick-off vedrørende Den Styrkede pædagogiske læreplan, skabelon med videre.
- Dagtilbudsaftalen

Herudover indgår også 'Den styrkede pædagogiske læreplan – rammer og indhold' fra Børne- og Undervisningsministeriet.

Endelig har vi udført feltarbejde ved at gennemse videoer udsendt i forbindelse med kick-off arrangement og vedtagelsen af Dagtilbudsaftalen samt ved at deltage i en online kursusdag som del af Stærkere Læringsfællesskaber.

I modul 2 har vi fokus på, hvordan Det Fælles Pædagogiske Grundlag translaterer i forvaltningen. Som baggrund indgår dog også viden fra semi-strukturerede interviews med:

- 6 pædagoger
- 3 pædagogmedhjælpere
- 1 pædagogisk assistent

- 2 pædagogiske ledere
- 2 dagtilbudsledere

Analysen er foretaget eksplorativt. Analysens nedslag udspringer af grundige og systematiske afsøgninger af det empiriske materiale. Materialet er tilgået så åbent som muligt og mønstre og fund i det empiriske materiale har været afgørende for valgt af projektets teoretiske inspirationer: policyantropologi og Aktør-Netværk-Teori (ANT).

Policyantropologi er en samlebetegnelse for en række studier, som med afsæt i antropologiske tilgange og perspektiver er optaget af at forstå, hvordan policy bliver til og virker som del af sammensatte sociale og kulturelle processer, der må undersøges konkret og specifikt (Shore & Wright, 1997; Sutton & Levinson, 2001). Policybegrebet dækker i denne sammenhæng politik, men også mere bredt forvaltnings-, ledelses- og styringsmæssige initiativer og de mange forskellige personer og institutioner, der er del af processer, hvor disse initiativer bliver til og får betydning. Policyantropologien interesserer sig for beslutningstagere, institutioner og dokumenter med eksplicit politisk magt, men også for de retningslinjer, redskaber eller teknologier, der anvendes i arbejdet med at bringe politiske beslutninger til live.

Forholdet mellem policy og praksis anskues ikke som en lineær nedsivningsproces, hvor praksis optager og efterfølgende afspejler politiske målsætninger (Levinson, Sutton, & Winstead, 2009, p. 778). I stedet er fokus på, hvordan policyprocesser involverer individer, institutioner og sammenhænge, som påvirker, forhandler og oversætter policyinitiativer, så de forandres.

Aktør-Netværk-Teori (ANT) er en samlebetegnelse for en tilgang til at forstå og analysere forholdet mellem viden, teknologi og samfund, som har opnået stor gennemslagskraft de seneste år. ANT egner sig til at undersøge komplekse forandringsprocesser, hvor mange fænomener og faktorer er i spil og virker sammen. Grundtanken i ANT er, at fænomener bliver til og tildeles handlekraft i de forbindelser de indgår i. Et fænomen tildeles med ANT-begreber status som aktør i forbindelser til andre aktører i et aktørnetværk. Aktører kan både være humane mennesker, men de kan også være non-humane – dokumenter, materialitet, værdier, institutioner med mere (Latour, 1993).

Netværk kan antage alle former for størrelser og stabiliteter og bliver til gennem de forbindelser, der skabes mellem aktører. Opretholdes et netværk af en lang række aktører, og fremstår disse aktører stabile, er det en indikator for et stærkt netværk - det vil sige et netværk, der fremstår magtfuldt og selvfølgeligt. Når aktører forbindes sker der en translation. Dette begreb dækker, at aktørerne gensidigt forandrer hinanden, når de forbindes og bliver del af samme aktørnetværk.

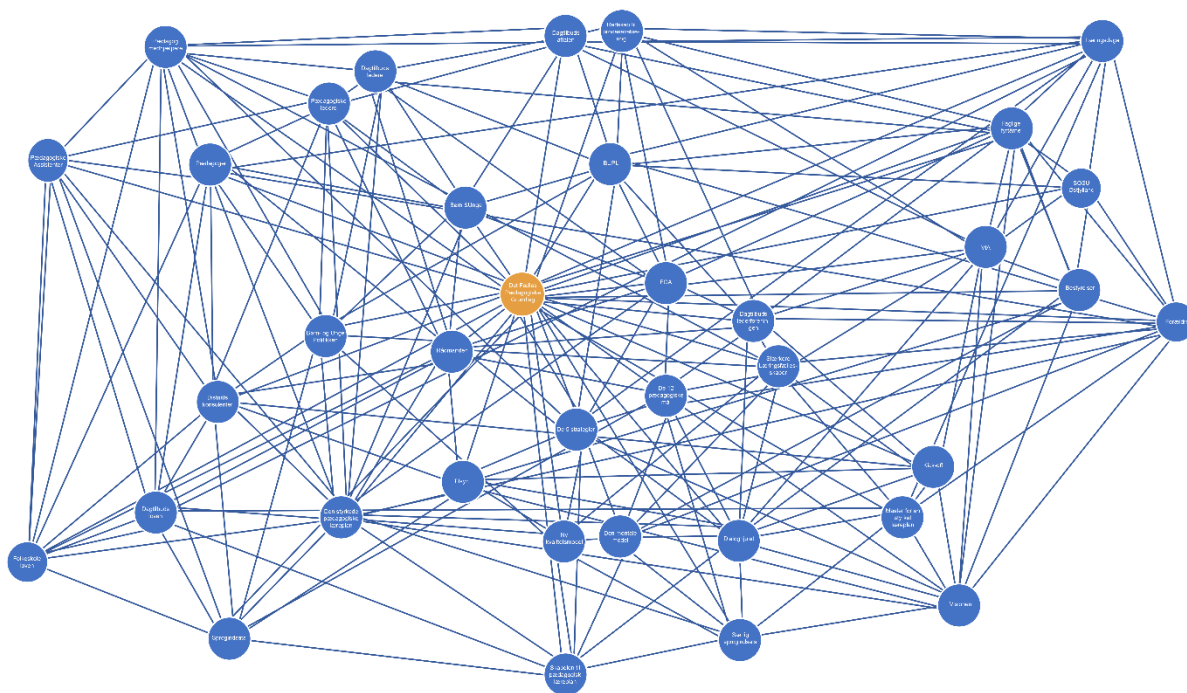
Policyantropologien og ANT tilbyder en række teoretiske forståelser, som er grundlæggende for den måde undersøgelsen er grebet an. I analyserne suppleres policyantropologien med studier og perspektiver fra dagtilbuds- og læreplansforskning, som er relevante og produktive til at belyse de specifikke tematikker, vi undersøger.

---

4 Det Fælles Pædagogiske Grundlags netværk og translationer

I modul 2 følger vi Det Fælles Pædagogiske Grundlag, som det translaterer fra dokument til realiseringsiltag i forvaltningen – og vi følger derfor grundlaget, som det placerer sig i kommunens forvaltningsmæssige netværk af politikker, initiativer og aktiviteter.

Figur 1: Det Fælles Pædagogiske Grundlags netværk

Ovenstående figur viser Det Fælles Pædagogiske Grundlags netværk som forbindelser mellem mange forskellige aktører. Figuren er ikke fuldstændig, idet Det Fælles Pædagogiske Grundlag alene forbindes til de centrale aktører, vi finder i vores empiriske materiale og ikke afspejler styrkeforskelle mellem dem. Figuren peger dog på, hvordan grundlaget tildeles og tildeler handlekraft i forbindelser til ganske mange andre aktører, som også på kryds og tværs er indbyrdes forbundne.

Det Fælles Pædagogiske Grundlag træder frem med forskellig styrke afhængig af den konkrete aktør, det forbindes til. Et eksempel på dette er materialepakken, som forvaltningen i Børn og Unge udarbejder på baggrund af den Styrkede Pædagogiske Læreplan og som sendes til dagtilbuddene i november 2018. Sektionslederen skriver til hendes medarbejdere: "... oplæg (Grundoplæg, kort oplæg og bestyrelsesoplæg) (...) er tænkt som inspiration til dagtilbudslederne, pæd. ledere mm hvis de selv skal holde oplæg for medarbejdere, forældre."

De tre oplæg er af ganske forskellig længde og indhold. Grundoplægget er på 42 slides. Oplægget gennemgår national lovgivning, Det Fælles Pædagogiske Grundlag (11 slides), læreplanstemaer, skabelonen, processen, lederens ansvar med mere. En variation af dette oplæg bliver præsenteret for dagtilbudslederne på en læringsdag, hvor Det Fælles Pædagogiske Grundlag præsenteres på 26 (ud af 83) slides.

Det korte oplæg er på 23 slides og er tænkt som et redskab til brug for dagtilbudslederne, når de skal præsentere Den Styrkede Pædagogiske Læreplan for medarbejderne. Her gennemgår oplægget også national lovgivning og Det Fælles Pædagogiske Grundlag, men Det Fælles Pædagogiske Grundlag er samlet på to slides. De to slides lægger vægt på sammenhæng mellem dagtilbudslov og den lokale Børne- og ungepolitik. De pædagogiske overvejelser og præcisioner, som er en del af grundoplægget, er udeladt. Bestyrelsesoplægget er på fire slides og sætter fokus på "Dagtilbudsbestyrelsens rolle i den styrkede pædagogiske læreplan." Dette oplæg tager udelukkende afsæt i national lovgivning. Det Fælles Pædagogiske Grundlag optræder derfor ikke i denne sammenhæng.

Materialepakken illustrerer, hvordan Det Fælles Pædagogiske Grundlag får fylde alt afhængig af hvem, oplægget retter sig mod. I grundoplægget og på læringsdagen for dagtilbudslederne har det Fælles Pædagogiske Grundlag meget plads. Grundlaget er her en forandrende aktør, der i høj grad er med til at sætte dagsordenen for, hvordan dagtilbudslederne tilgår den Styrkede Pædagogiske Læreplan. I det korte oplæg til medarbejderne er Det fælles Pædagogiske Grundlag kraftigt reduceret, og vægtningen er i stedet på national lovgivning og lokale politikker. I oplægget til bestyrelserne er grundlaget gledet helt ud. Det er således tydeligt, hvordan Det Fælles Pædagogiske Grundlag translaterer på flere forskellige måder. Dette får os analytisk til at skelne mellem to overordnede translationer. For det første ser vi Det Fælles Pædagogiske Grundlag som 'en følgesvend.' Her understøtter Det Fælles Pædagogiske Grundlag især andre politikker, initiativer og tiltag. For det andet ser vi Det Fælles Pædagogiske Grundlag som 'en forandrende aktør.' I disse forbindelser tildeles Det Fælles Pædagogiske Grundlag en relativ stor grad af handlekraft. Dette ses ved, at aktørerne tydeligt forandres i forbindelsen til Det Fælles Pædagogiske Grundlag. I disse forbindelser bliver grundlaget et argument for forandring. De to følgende afsnit vil komme tættere på Det Fælles Pædagogiske Grundlag som henholdsvis en følgesvend og en forandrende aktør.

---

5 Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en følgesvend

Som beskrevet er det en helt gennemgående tendens på tværs af vores materiale, at Det Fælles Pædagogiske Grundlag indgår i mange og tætte forbindelser til andre politikker og initiativer. Ofte er det i vores interviews ikke muligt at skelne mellem, hvornår vores informanter taler om Det Fælles Pædagogiske Grundlag eller mere bredt om fælles tilgange og initiativer i Aarhus Kommune eller, hvornår de taler om henholdsvis det nationale og det lokale grundlag. Dette gælder både informanter i forvaltningen og i dagtilbud og institutioner. Direkte adspurgt får vi flere gange forklaret, at det kan være

både det ene og det andet, fordi den samlede mængde politikker og initiativer uundgåeligt er i spil samtidigt. En distriktskonsulent udtaler:

Og der tænker jeg bare, at vi opererer rigtig meget på Det Fælles Pædagogiske Grundlag, fordi at vi tænker de elementer ind, der hedder Stærkere Læringsfællesskaber, visionen, Børne- og ungepolitikken, den mentale model, altså de ting, som vi også har i Aarhus Kommune (...) Så kan det godt være, at vi refererer... at vi bar' derude siger grundlaget, altså det [nationale] pædagogiske grundlag, men det er jo fordi, at jeg tænker, at de er jo tæt koblet.

Det Fælles Pædagogiske Grundlag bliver i ovenstående citat lig summen af det pædagogiske grundlag i den nationale læreplan og lokale politikker og strategier på børneområdet i Aarhus Kommune. Citatet er illustrativt for de mange og tætte forbindelser, vi ser mellem det nationale og lokale grundlag og mellem disse pædagogiske grundlag og andre politikker og initiativer. Dette vidner om, at Det Fælles Pædagogiske Grundlag tillægges betydning i en lang række sammenhænge. Samtidig betyder de mange og tætte forbindelser mellem Det Fælles Pædagogiske Grundlag og andre politikker og tiltag også, at det kan være svært mere præcist at udpege, hvilken selvstændig handlekraft Det Fælles Pædagogiske Grundlag tildeles og dermed også hvilken selvstændig funktion, det har.

Tydeligst stabiliseres Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en aktør, der er del af og bredt understøtter den samlede mængde af politikker og initiativer, Børn og Unge arbejder med at realisere, fremfor en aktør, der selv sætter initiativer i gang eller skaber forandring. Dette får os til at karakterisere Det Fælles Pædagogisk Grundlag som en følgesvend. En karakteristik som peger på, hvordan Det Fælles Pædagogiske Grundlag ikke spiller hovedrollen, men i højere grad agerer som en vigtig birolle, der støtter op om andre initiativer og hjælper dem på vej. I det følgende vil vi uddybe, hvordan Det Fælles Pædagogiske Grundlag træder frem som en følgesvend, der først og fremmest tildeler handlekraft til andre politikker og initiativer.

5.1 Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en aktør, der skaber sammenhæng

I følgende citat præsenterer en konsulent formålet med Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en sammenfletning af national lovgivning, den lokale Børne- og ungepolitik og initiativet Stærkere Læringsfællesskaber.

vi [vil] gerne se ud som om vi går i takt med alle de ting, der sker, både internt i kommunen, som vi sætter i gang, men også de ting, som kommer fra nationalt hold, at vi får dem koblet og flettet ind, og (...) det har jo så også været formålet med det pædagogiske grundlag for dagtilbuddene i Aarhus, det er jo faktisk også at forsøge at tænke Børn- og ungepolitik, lovgivning og SLF sammen i grundlaget for den måde, vi arbejder på.

I interviewet stabiliseres Det Fælles pædagogiske Grundlag som en aktør, der skal samle og signalere sammenhæng mellem en række forskellige elementer, der hver især repræsenterer rammer og retningslinjer, kommunens dagtilbud skal arbejde med. I citatet taler informanten om, at "koble og flette ind" og "gå i takt med alle de ting, der sker" og sådanne formuleringer finder vi kontinuerligt i vores interviews, når vi taler med ansatte i forvaltningen i Børn og Unge.

Følgende citat fra et interview med en konsulent er valgt, fordi det giver indblik i omfanget af initiativer og retningslinjer, der skal sammenkobles og dermed også, hvor vidtfavnende Det Fælles Pædagogiske Grundlag fremstår som en samlende aktør:

For eksempel er Børn- og ungepolitikken i et nul til attens års perspektiv, som jo ikke kun handler om dagtilbudsloven og hensigterne for den måde, vi arbejder med børn på fra nul til seks, men faktisk bredere, og så er det jo for at sige, at når vi omsætter lovgivningen i en anden søjle, med den lovgivning, der er specifik for dagtilbud, hvordan ser det så ud. Det er jo sådan den sammenfletning (...) at vi har forsøgt at komme i mål med i Det Fælles Pædagogiske Grundlag..... også nu med (...) med den nye ramme for kvalitetsopfølgning og tilsyn (...) jamen hvordan hænger det sammen med læreplanen, og hvordan hænger det sammen med Stærkere Læringsfællesskaber, hvordan hænger det sammen med alle de her ting..."

I citatet forbindes Dagtilbudsloven, Folkeskoleloven, Børn- og ungepolitikken, Den Styrkede Pædagogiske Læreplan, en nye ramme for kvalitet og tilsyn, Stærkere Læringsfællesskaber og Det Fælles Pædagogiske Grundlag. Dette er politikker og initiativer med ganske forskellige afsæt og foki. Følgende eksempel fra en 'Læringsdag' som er del af Stærkere Læringsfællesskaber kan illustrere spændvidden. Dagen handler om data som en måde at fremme det enkelte barns/unges progression. Som en del af velkomsten slår Børn og Unge-cheferne dagens fokus an. En siger: "Vi skal vide, hvor den enkelte [barn/ung] er for at kunne udfordre den enkelte maksimalt (...) Progression er afgørende, hvis vi skal flytte noget. Vi skal simpelthen have et klart startpunkt og et klart slutmål for at kunne måle den progression, der er". En anden siger: "Vi insisterer på en læringsdagsorden".

Som ovenstående citater er eksempler på, er læring og progression omdrejningspunkt for læringsdagen. Både det nationale pædagogiske grundlag og Det Fælles Pædagogiske Grundlag betoner børns hele liv, leg og væren og understreger, at barndommen er værdifuld i egen ret og at pædagogikken skal have børns fællesskaber og perspektiver som centrale omdrejningspunkter (jf. Ahrenkiel & Kampmann, 2022; Togsverd, Stanek, & Ellegaard, 2022). Sådanne aspekter har ikke fylde i velkomsten på læringsdagen, hvor det pædagogiske arbejde især har fokus på målstyring og et udefra-blik på barnet. Stærkere Læringsfællesskaber er en central aktør med et tydeligt aftryk i forhold til begreber og forståelser på tværs af vores materiale og derfor er det relevant at gøre ophold ved initiativer. Stærkere Læringsfællesskaber er et omfattende initiativ, som indeholder langt flere aspekter end disse korte citater udtrykker, men citaterne peger på den spændvidde og også på de indbyggede spændinger Det Fælles Pædagogiske Grundlag skal favne som en samlende aktør.

Sammenhæng som en helt central bestræbelse er gennemgående i vores interviews og fremstår som en måde at imødekomme en oplevelse blandt ledere og personale af, at der kommer mange forskellige politikker og initiativer fra forvaltningen, de skal forholde sig til. I et interview siger en konsulent:

Så det at få tingene til at harmonere og kunne sige decentralt, at når vi nu kommer og beder jer om det her, så har vi tænkt på, at I også bliver stillet de her krav, og vi har forsøgt, at tænke det sammen. Sådan at I ikke skal forholde jer til... hvad skal man sige... fire forskellige retninger i fire forskellige dokumenter, men I har et sted, hvor vi har tænkt de her ting sammen.

Den bestræbelse på sammenhæng, vi møder i interviews og ser i Det Fælles Pædagogiske Grundlag handler, som det fremgår af citaterne ovenover, om at reducere kompleksitet og udpege ligheder som en hjælp til ledere og personale. En sådan bestræbelse indebærer et fokus på overlap og fællesmængder, og det er disse som træder frem og får politikker og tiltag til at være en samlet enhed. Forskelle og spændinger kommer modsat ud af fokus og kan dermed fremstå slørede eller usynlige. Som en samlende aktør bringer Det Fælles Pædagogiske Grundlag således ikke alene elementer sammen, men virker også aktivt med til at gøre dem compatible.

I en sådan proces tildeles Det Fælles Pædagogisk Grundlag handlekraft som en aktør, der i højere grad stabiliserer og understøtter en række eksisterende politikker og initiativer som en loyal følgesvend end en aktør, der bringe nye perspektiver i spil eller direkte udvikler eller udfordrer eksisterende forståelser og praksis.

Følgende citat er et eksempel på, hvordan Det Fælles Pædagogiske Grundlag tildeles handlekraft, som en aktør, der aktivt understøtter eksisterende initiativer. En distriktskonsulent fortæller:

...vi har jo blandt andet en indsats for børn med dansk som andet sprog, som gør noget særligt for at løfte deres sprog. Og der sidder jeg bare og tænker på nu, at noget af det vi ....vi har forsøgt at prøve at skabe den her sammenhæng med, hvorfor er det, at det giver mening at læse dialogisk læsning. Det er ikke bare noget, som I skal gøre, fordi I får penge for det, men det er sådan set noget, I skal gøre, fordi vi har et pædagogisk grundlag som vi står på, og vi skal have særligt fokus på børn i udsatte positioner. (...) det her med så at kunne sige, at vi har faktisk et pædagogisk grundlag [Det Fælles Pædagogiske Grundlag], som samler det hele, det er det, som vi står på ind i denne her indsats, og det er grunden til at I skal læse dialogisk læsning med jeres børn.

I citatet giver Det Fælles Pædagogiske Grundlag "mening" til specifikke indsatser og det bliver "grunden til" og "det, som vi står på ind i denne her indsats". Det Fælles Pædagogiske Grundlag bliver som en vidtrækkende pædagogisk principtekst (jf. Aabro, 2019, p. 21) i denne sammenhæng en bekræftende og legitimerende kraft.

Som ovenstående illustrerer, optræder Det Fælles Pædagogiske ofte som en aktør, der på forskellig vis understøtter og stabiliserer en række andre styringsmæssige tiltag og initiativer. Det er ofte ikke muligt at afgrænse Det Fælles Pædagogiske Grundlag fra andre politikker og initiativer. De kan så at sige 'vikariere'

for hinanden, fordi de er så tæt forbundne. Som følgesvend fremstår Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en loyal og stabiliserende kraft, der samler en række ganske forskellige tilgange og forståelser og aktivt virker med til at holde disse sammen.

---

6 Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en forandrende aktør

Det Fælles Pædagogiske Grundlag optræder også i materialet som en forandrende aktør, der får indflydelse på for eksempel pædagogik, børnesyn, politikker og initiativer og samarbejde. I analysen optræder denne translation i mindre grad end translationen en følgesvend, men den er tilstede som et argument for forandring og træder frem i fire forskellige sammenhænge i vores empiriske materiale.

6.1 En rammesætning af pædagogikken

FOA, BUPL, Dagtilbudslederforeningen samt forvaltningen i Børn og Unge udarbejder i kølvandet på Det Fælles Pædagogiske Grundlag en skabelon, der skal fungere som et redskab til udarbejdelsen af de aarhusianske dagtilbuds egen pædagogiske læreplan (<https://detsvigoer.aarhus.dk/laering-og-udvikling/paedagogisk-udvikling/den-styrkede-paedagogiske-laereplan/#2>). På Børn og Unges hjemmeside introduceres skabelonen, som indeholder "... refleksionsspørgsmål, der gerne skal lede tanker og drøftelser i retning af, hvordan man kan omsætte det lokalt" (ibid.) og hvor "... der for hvert tema er en rammesættende tekst fra det fælles pædagogiske grundlag for dagtilbud i Aarhus Kommune" (ibid.). Det understreges endvidere, at dagtilbuddene kan bruge skabelonen som et "... afsæt for drøftelser, dagtilbuddets beskrivelse af temaet og systematisk refleksion og evaluering" (ibid.). Det Fælles Pædagogiske Grundlag får dermed direkte indflydelse på, hvordan Børn og Unge forvalter arbejdet med national lovgivning og den Styrkede Pædagogiske Læreplan. Med brug af den tyske læreplansteoretiker Daniel Scholls (2012) terminologi kan vi således identificere det, han benævner en *sekundær kobling*. Begrebet sekundær kobling dækker over de ressourcer (eksempelvis bøger, skemaer, skabeloner), som administrativt forbindes med eksemplvis en læreplan eller et pædagogisk grundlag med det formål at legitimere det. Skabelonen kobler sig således op på Det Fælles Pædagogiske Grundlag og får dermed en indirekte kontrolfunktion (jf. Scholl, 2012). Dette sker fordi skabelonen med afsæt i Det Fælles Pædagogiske Grundlag tydeligt rammesætter formuleringerne i den lokale læreplan og dermed strukturerer translationen fra policy til den lokale skriftlige version. Skabelonen tildeler således Det Fælles Pædagogiske Grundlag handlekraft, så det bliver en foranderlig kraft i forhold til, hvordan de aarhusianske dagtilbud udarbejder deres lokale læreplan og beskriver deres pædagogik.

I de lokale læreplaner og i vores interviews med dagtilbudsledere, pædagogiske ledere og medarbejdere ser vi også, hvordan skabelonen og Det Fælles Pædagogiske Grundlag (sammen med Den Styrkede Pædagogiske Læreplan, jf. tidligere afsnit) er en forandrende aktør. En institution skriver således i deres lokale læreplan under overskriften 'Leg og børnefællesskaber': "Ud over at vi deltager i legen har vi ansvaret for at skabe læringsmiljøer, der inspirerer til børnenes leg, for børnene lærer meget af at lege med hinanden". Her kan vi læse, hvordan leg forbindes med flere af de andre bærende elementer i grundlaget,

såsom læringsmiljø, pædagogisk personale som rollemodeller og værdien i, at børn har egne fællesskaber. Det er således en tekst, som i høj grad lægger sig op af policy og hvor der gives konkrete anvisninger til pædagogisk praksis. At der er tale om en ny måde at gøre tingene på, hører vi blandt andet om i interviews med lederne. De fremhæver værdier som dannelse og demokrati - og hvordan de eksempelvis har fået en ny tilgang til leg:

Det er en anden diskurs nu og den... den øhm... ja det synes jeg faktisk bare er mega-spændende at gribe den og få det til... og det sker ikke fra den ene dag til den anden men at få det til at fylde. For det er også med altså også egentlig at kunne argumentere fagligt over for forældrene, at vi kommer til at gøre noget andet, end vi har gjort hidtil og at en tur, og aktivitet er ikke nødvendigvis mere værd end den leg, der forgår ude eller inde.

Det Fælles Pædagogiske Grundlag (og Den Styrkede Pædagogiske Læreplan) står her tydeligt frem som et argument for forandring. Lederen taler om, hvordan de nu fagligt kan argumentere for leg over for forældrene, men hun peger også på, hvordan hun selv kan gribe politikker og initiativer og skabe forandring over tid i egen institution. I vores interviews med medarbejderne, kan vi også spore denne forandrende kraft. En pædagog udtaler:

... der er kommet det her nye begreb ind 'læringsmiljøer' (...) Og det har da ændret praksis. Og også det der med og tale om barne- og børneperspektiv. Det er helt klart også noget som har ændret min måde og være pædagog på. Altså, eller - jo det gør i hvert fald, at jeg reflekterer anderledes over nogle ting, og det gør i hvert fald også, at jeg nogle gange tager nogle andre beslutninger, end jeg ellers ville have taget.

Vi kan således se, hvordan der er sket forandring i den pædagogiske hverdag. Både tekst og refleksion viser, at dagtilbuddene tænker de bærende elementer fra grundlaget og læreplanen med ind i deres pædagogiske hverdag. Der skrives og tales i den forbindelse overvejende positivt om forandringerne. Samtidig er der dog også en ambivalens i forhold til Det Fælles Pædagogiske Grundlag. En pædagog sætter her tingene på spidsen, da hun fortæller om Det Fælles Pædagogiske Grundlag, som noget der kommer 'oppe fra':

... som jeg sagde tidligere, ville jeg ønske, vi ikke blev druknede i papirer, og [så] ville jeg ønske, vi ikke blev druknet i alle de der projekter, og skal-ting og folk 'heroppe' som beslutter (...) ting på vegne af mig og mit... altså jeg ville ønske, jeg selv nogle gange fik lov og beslutte sammen med mine kollegaer og min nærmeste leder, 'hvad er vigtigt for lige præcis det her sted og arbejde med?' Fordi jeg tror, at det vil give rigtig meget mere energi og overskud og lyst til og udvikle sig.

Det Fælles Pædagogiske Grundlag som forandrende aktør forbindes her med en stærk top-down styring, hvor medarbejderen giver udtryk for, at grundlaget ikke kan rumme forskellene mellem de enkelte institutioner. Hendes udtalelser illustrerer en oplevelse af umyndiggørelse, som nogle pædagogiske medarbejdere giver udtryk for i vores interviews. Senere nuancerer hun dog sit forhold til Det Fælles Pædagogiske Grundlag og giver indblik i, hvordan hun anerkender, at grundlaget er nødvendigt for at

komme ind til kernen i pædagogisk arbejde og hvordan hun også ser det, som en anerkendelse af hendes fag:

... men jeg tror faktisk alligevel at (...) det har gjort noget for, især dem, altså Børn- og Ungepolitikkerne og fagforeningerne, der har siddet og lavet det (...) at de i hvert fald har fået snakket sig ind omkring noget af kernen af, hvad er det, der er vigtigt (...) som vores dagtilbud skal arbejde med (...) på mange måder er jeg enormt taknemmelig for at arbejde i en kommune, hvor man har nogle visioner, og gerne vil noget på vores børn og unge menneskers vegne. Altså og det er det her papir (...) jo et udtryk for (...) altså der er virkelig nogen, der arbejder for at vi skal få nogle gode rammer og arbejde med og under (...) gode vilkår. (...) det er jo fantastisk, at der er nogen, der vil vores fag så meget, og som skaber det her.

Medarbejderen er her optaget af Det Fælles Pædagogiske Grundlags eksistensberettigelse. Hun udviser en form for ambivalens, som vi møder flere gange i vores undersøgelse: På den ene side er hun optaget af arbejdsvilkår og kritisk over at for mange "ting" kommer oppe fra, men på den anden side finder hun, at Det Fælles Pædagogiske Grundlag (og Den Styrkede Pædagogiske Læreplan) bidrager med nogle takter i forhold til pædagogik, som er længeventede og som opleves som en anerkendelse af pædagogisk faglighed.

6.2 Brud med tidligere forståelser og praksisformer?

Ud over skabelonen til udarbejdelse af den pædagogiske læreplan står forvaltningen i Børn og Unge også som afsender af en række andre værktøjer og tilgange, som benyttes i dagtilbuddene. Også her viser analysen, at Det Fælles Pædagogiske Grundlag kan blive et argument for forandring. Et eksempel er Dialoghjulet, som er et konkret værktøj, som det pædagogiske personale anvender til at vurdere børnenes udvikling og som afsæt for forældresamtaler. En konsulent i forvaltningen i Børn og Unge fortæller:

...rådmanden har bedt om, at vi kigger på det [Dialoghjulet] (...) jeg tror ikke, at hans holdning til, at han gerne vil have et bedre redskab, at det er på grund af Det Fælles Pædagogiske Grundlag (...)men jeg tror, at de muligheder, som vi har for at finde på noget andet, bliver styrket af hensigterne i lovgivningen, og deraf det, som vi har skrevet i det pædagogiske grundlag(...) Hvad er det for et børnesyn, som det dialoghjul vi anvender nu er repræsentant for, og hvad er det for et børnesyn, der er i dagtilbudsloven. Og er de to... hænger de to ting sammen? (...) Og hvis vi skal have noget andet i Aarhus Kommune, jamen igen, så er det [Det Fælles Pædagogiske Grundlag] jo retningsgivende for, hvilke krav vi vil stille til et alternativt redskab.

Som konsulenten peger på, er Det Fælles Pædagogiske Grundlag sandsynligvis ikke den direkte årsag til en reevaluering af Dialoghjulet, men grundlaget har alligevel været med til at prikke til refleksion over det børnesyn, som hjulet repræsenterer. Samtidig pointerer konsulenten, at Det Fælles Pædagogiske Grundlag fremadrettet vil være en form for rettesnor for kommende værktøjer på dagtilbudsområdet. Netop dette vender konsulenten tilbage til senere i interviewet, da hun taler om kvalitetsopfølgning, tilsyn og det brede databegreb. I den forbindelse beskriver hun hvordan "... der er en retning og nogle visioner i det [grundlaget]" som har indflydelse på, hvordan Børn og Unge griber tingene an. Dermed translaterer

grundlaget som et argument for forandring, der har indflydelse på de pædagogiske værktøjer og greb, som forvaltningen er afsender af. Grundlaget bliver således en pædagogisk aktør og bærer af en række faglige og værdimæssige orienteringer og prioriteringer, som vi også gjorde rede for i Delrapport 1. Når leg eksempelvis anskues som noget værdifuldt i sig selv og når barndommen ses som en værdifuld periode og ikke blot en forberedelse til skole og arbejdsliv, får det indflydelse på, hvordan forvaltningen i Børn og Unge kan guide og vejlede dagtilbuddene. Sådanne forandringer i tilgange hører vi også om i vores interviews i de to institutioner. Her beskriver en medarbejder, hvordan børnesynet i Det Fælles Pædagogiske Grundlag har skabt forandringer i praksis:

Men hvordan bliver vi så bedre til at give dem noget selvbestemmelse der, hvor det er en mulighed, så de også får en fornemmelse af selvbestemmelse. På en anden måde end hvad selvbestemmelse eller hvad man kalder det er hjemme, ikke? Altså, det er ikke et spørgsmål om at du kan få lov til at bestemme, hvornår du skal spise. Men man kan sige, kan vi prøve i dag at sige, hvor skal de spise henne? Altså, så de får lov til selv at vælge det i stedet for. Sådant nogle ting.

Det Fælles Pædagogiske Grundlag bliver således i denne translation en aktør, der styrker specifikke pædagogiske forståelser og værdier og svækker forståelser og værdier med afsæt i andre faglige felter. Som en 'pædagogisk aktør' sætter Det Fælles Pædagogiske Grundlag retning for det pædagogiske arbejde ved at fremsætte overordnede pædagogiske principper gældende for alle dagtilbud. Disse pædagogiske principper bidrager således med legitimering af nogle specifikke pædagogiske pejlemærker, som influerer forvaltningens forståelser, diskurser og praksis og som også er at finde hos dagtilbudsledere, pædagogiske ledere og medarbejdere.

6.3 Politisk og fagpolitisk indflydelse

Der findes også spor af Det Fælles Pædagogiske Grundlag i den arbejdstidsaftale (Dagtilbudsaftalen), som FOA, BUPL og Børn og Unge indgik i 2021 for alle pædagogiske medarbejdere på dagtilbudsområdet i Aarhus Kommune. I aftaleteksten skrives det: "Børne- og ungepolitikken er sammen med Børn og Unges fem strategier, Stærkere Læringsfællesskaber og det fælles pædagogiske grundlag rammen om alt arbejde med børn i dagtilbud i Aarhus Kommune" (Aarhus Kommune, 2021a, p. 3), mens der i pressemeddelelsen står: "Fundamentet for Dagtilbudsaftalen er Aarhus Kommunes Børne- og ungepolitik, Børn og Unges fem strategier, Stærkere Læringsfællesskaber, det fælles pædagogiske grundlag for dagtilbud i Aarhus samt den pædagogiske læreplan" (Aarhus Kommune, 2021c). Det Fælles Pædagogiske Grundlag bliver således en del af grundlaget for Dagtilbudsaftalen. Dette fremhæves også samstemmigt i interviews fra 2020, hvor FOA, BUPL, rådmanden og forvaltningen i Børn og Unge spørges om, hvilken rolle grundlaget kommer til at spille i Aarhus Kommune. Her peger alle parter på, at Det Fælles Pædagogiske Grundlag vil blive inddraget i arbejdstidsforhandlingerne. Dette understreges desuden af formanden for FOA Aarhus, da han i en introduktionsvideo til arbejdet med aftalen udtaler: "Den lokale dialog der skal være om planlægningen af arbejdstiden kommer til at bygge på det fælles pædagogiske grundlag, som vi skabte sammen i 2018" (Aarhus Kommune, 2021b). Det Fælles Pædagogiske Grundlag bliver således i denne sammenhæng et argument for en konkret aftale mellem arbejdsgiver og arbejdstagere og giver en forandrende kraft til de involverede parter.

6.4 Katalysator for samarbejde og udvikling

Det Fælles Pædagogiske Grundlag indgår også som et argument for forandring gennem Alliancen - et etableret samarbejde mellem BUPL, FOA, Børn og Unge, SOSU Østjylland og VIA. Rådmanden skriver om Alliancen på LinkedIn: "Afsættet er det stærke pædagogiske grundlag fra efteråret 2018, som er grundlaget for pædagogiske læreplaner. Nu kobler vi forsknings- og uddannelsesperspektiver på, så vi kan skabe ny værdi for hinanden, hvor vi samarbejder" (Medom, 2019). Dette bakkes op af både BUPL, FOA og forvaltningen i Børn og Unge, som alle i interviews understreger, at et af formålene med Alliancen er at følge, hvordan Det Fælles Pædagogiske Grundlag realiseres. Dette cementeres ved, at alle parter bakker op om forskningsprojektet "Alliance - En undersøgelse af den styrkede pædagogiske læreplans pædagogiske og forvaltningsmæssige realiseringsprocesser". Det Fælles Pædagogiske Grundlag er således et argument for at sætte nye undersøgelser i gang og tilføjer fornyet handlekraft til et samarbejde, som allerede har vist sig stærkt.

Som ovenstående illustrerer optræder Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en forandrende aktør med forskellig styrke i forskellige sammenhænge. I relation til skabelonen sætter Det Fælles Pædagogiske Grundlag direkte aftryk på den pædagogik, der beskrives i de lokale læreplaner og i forhold til Alliancen giver grundlaget fundament for rammerne for samarbejdet. Analysen viser dog også, at Det Fælles Pædagogiske Grundlag også i denne translation ofte optræder sammen med andre aktører. Når der kigges på tværs af materialet, er det iøjefaldende, at der er tætte forbindelser mellem translationerne og parterne bag Det Fælles Pædagogiske Grundlag. Såvel skabelonen, Dialoghjulet, Dagtilbudsftalen og Alliancen involverer på forskellig vis FOA, BUPL, rådmanden og forvaltningen i Børn og Unge. Den handlekraft som parterne tillægger Det Fælles Pædagogiske Grundlag, og som blev fremanalyseret i modul 1, synes derfor at give udslag i, at grundlaget bliver en forandrende aktør.

---

7 Opsamling og opmærksomhedspunkter

Vi har i denne rapport fokus på, hvordan Det Fælles Pædagogiske Grundlag konstitueres i processen fra dokument til konkrete realiseringstiltag. Vores undersøgelsesspørgsmål er:

- Hvordan translaterer Det Fælles Pædagogiske Grundlag fra dokument til realiseringstiltag i forvaltningen?
- Hvordan tildeles Det Fælles Pædagogiske Grundlag handlekraft?
- Til hvad og til hvem tildeler Det Fælles Pædagogiske Grundlag handlekraft?

I det følgende vil vi kort opsummere svarene på disse spørgsmål og pege på tre punkter, som vi finder relevante at være opmærksomme på i det videre arbejde med Det Fælles Pædagogiske Grundlag. Når vi følger det Fælles Pædagogiske Grundlag fra færdigt dokument til realiseringstiltag i forvaltningen bliver det tydeligt, at grundlaget indgår i et tætvet netværk af forbindelser til en lang række andre politikker og initiativer. Disse forbindelser vidner om den opmærksomhed og styrke Det Fælles

Pædagogiske Grundlag har som aktør og det vidner om, hvor flertydigt Det Fælles Pædagogiske Grundlag kan være. Vi ser således ikke én translation men mange forskellige, når vi følger Det Fælles Pædagogiske Grundlag fra færdigt dokument ind i forvaltningen.

Analytisk kan vi opstille to overordnede måder Det Fælles Pædagogiske Grundlag tildeles handlekraft. Vi peger først på Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en følgesvend. I denne translation stabiliseres Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en aktør, der bredt understøtter den samlede mængde af politikker og initiativer, som forvaltningen i Børn og Unge arbejder med at realisere. Det Pædagogiske Grundlag tildeles i udpræget grad handlekraft som en bevarende og stabiliserende aktør, der har handlekraft til at holde en række forskellige og også delvist modsatrettede forståelser og tematiseringer af dagtilbuds opgaver sammen. Dernæst peger vi på Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en forandrende aktør. Denne translation har ikke samme fylde i materialet, men træder alligevel tydeligt frem i forskellige sammenhænge og vidner om, at Det Fælles Pædagogiske Grundlag ikke bare kan samle og understøtte en eksisterende praksis, men også videreudvikle, udfordre og ændre denne. Vi ser, at Det Fælles Pædagogiske Grundlag får handlekraft som en tydelig rammesætning af pædagogikken. Vi ser, hvordan en række pædagogiske orienteringer og værdier kan føre til brud med tidligere forståelser og praksisformer og hvordan disse kan fungere som udvælgelseskriterier, når nye tiltag og initiativer skal føjes til. Ligeledes ser vi, at Det Fælles Pædagogiske Grundlag har handlekraft i politiske og fagpolitiske forhandlinger og sammenhænge med fokus på samarbejde og udvikling af dagtilbudsområdet. Disse translationer vidner om, at Det Fælles Pædagogiske Grundlag har betydning og potentielt kan få stor betydning som en forandrende aktør.

Opmærksomhedspunkt 1

Det Fælles Pædagogiske Grundlag indgår i mange tætte og stærke relationer med andre politikker og initiativer. Det betyder, at det i høj grad 'lever' men også, at det indgår i mange forskellige sammenhænge, hvor det kan være svært at udpege eller afgrænse præcis, hvilken funktion og handlekraft det har. Hvad betyder dette i forhold til den fortsatte realisering af Det Fælles Pædagogiske Grundlag?

Opmærksomhedspunkt 2

Det fælles Pædagogiske Grundlag translaterer som en følgesvend, der samler en række eksisterende politikker og initiativer og understøtter dem som del af samme mængde. Hvor elastisk kan Det Fælles Pædagogiske Grundlag være? Hvordan kan dette afgøres?

Opmærksomhedspunkt 3

Det Fælles Pædagogiske Grundlag translaterer som en forandrende kraft. Dette medfører ændringer i forvaltningens, dagtilbudsledernes, de pædagogiske lederes og medarbejdernes forståelse, diskurser og praksis. På ene side oplever medarbejderne, at de kan identificere sig med værdierne i Det Fælles Pædagogiske Grundlag og føler sig anerkendt som fagpersoner. På den anden side oplever medarbejderne Det Fælles Pædagogiske Grundlag som en uhensigtsmæssig styring oppe fra, der virker umyndiggørende. Hvordan balanceres styring og myndiggørelse?

---

8 Litteratur

- Aabro, C. (2019). Indledning. In C. Aabro (Ed.), *Den styrkede pædagogiske læreplan : baggrund, perspektiver og dilemmaer*. (1. udgave., pp. 9–26). Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Aarhus Kommune, B. og U. (2021a). *Dagtilbudsaftalen*.
- Aarhus Kommune, B. og U. (2021b). *Dagtilbudsaftalen*. Retrieved from <https://detvigoer.aarhus.dk/faellesrammer/medarbejdere/dagtilbudsaftalen/>
- Aarhus Kommune, B. og U. (2021c). *Pressemeddelse: Banebrydende aftale i Aarhus*.
- Ahrenkiel, A., & Kampmann, J. (2022). Legen skal fylde, men hvorfor og hvordan? In A. H. Stanek, L. Togsverd, & T. Ellegaard (Eds.), *Styrket børnehavepædagogisk tradition eller mere læring? : kritiske analyser af den nye læreplan* (pp. 85–105). Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Latour, B. (1993). *We Have Never Been Modern*. Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf.
- Levinson, B. A. U., Sutton, M., & Winstead, T. (2009). Education policy as a practice of power: Theoretical tools, ethnographic methods, democratic options. *Educational Policy*, 23(6), 767–795. <https://doi.org/10.1177/0895904808320676>
- Medom, T. (2019). Jeg er simpelthen så glad for, at vi netop har taget et stort skridt .... Retrieved from LinkedIn website: <https://www.linkedin.com/feed/update/urn:li:activity:6611242334589902848/>
- Scholl, D. (2012). Are the traditional curricula dispensable? A feature pattern to compare different types of curriculum and a critical view of educational standards and essential curricula in Germany. *European Educational Research Journal*, 11(3), 328–341. <https://doi.org/10.2304/eeerj.2012.11.3.328>
- Shore, C., Wright, S., Shore, C., & Wright, S. (1997). *Anthropology of policy : critical perspectives on governance and power*. London: Routledge.
- Sutton, M., & Levinson, B. (2001). *Policy as Practice: Toward a Comparative Sociocultural Analysis of Educational Policy*. Westport: Greenwood Publishing Group.
- Togsverd, L., Stanek, A. H., & Ellegaard, T. (2022). Den styrkede pædagogiske læreplan til diskussion. In *Styrket børnehavepædagogisk tradition eller mere læring? Kritiske analyser af den nye læreplan* (pp. 9–28). Odense: Syddansk Universitetsforlag.